

บันทึกภูมิปัญญา : การดูแลรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต กรณีพระครูอุปการพัฒนกิจ วัดหนองหญ้าาง จังหวัดอุทัยธานี

อรจิรา ทองสุกมาก

อรพินท์ ทรุฑจันนา

บทนำ

หมอพื้นบ้านเป็นที่พึ่งของผู้ป่วยและครอบครัว เป็นผู้ดูแลใกล้บ้าน ทั้งทางกายและจิตใจ ที่ช่วย เยียวยาอาการเจ็บป่วยเรื้อรังที่ต้องใช้เวลานานใน การบำบัดให้กำลังใจในการดูแลฟื้นฟูสุขภาพร่างกาย ดังเช่น หมอพื้นบ้านของวัดหนองหญ้าาง จังหวัด อุทัยธานี ผู้มีบทบาทสำคัญในการบริการผู้ป่วย อัมพฤกษ์ อัมพาต ด้วยการแพทย์พื้นบ้าน ทั้งการใช้ ยาสมุนไพร การอบตัว การประคบ การนวดเหยียบ เหยียดกระดูก อันเป็นทางเลือกหนึ่งของประชาชน ที่ สำคัญผู้ป่วยสามารถเข้าถึงได้ง่ายและประหยัดบันทึก ภูมิปัญญานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการบันทึก ข้อมูลองค์ความรู้หมอพื้นบ้านจากบุคคลสู่ตำรา

วิธีการบันทึกภูมิปัญญา

การบันทึกภูมิปัญญาการดูแลรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต ของวัดหนองหญ้าาง จังหวัดอุทัยธานี เกิด

ขึ้นภายใต้โครงการการจัดการความรู้และพัฒนา กระบวนการดูแลรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต ด้วยภูมิ ปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ดำเนินการโดยสำนักการ แพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก และศูนย์ฝึกอบรมและ พัฒนาสุขภาพภาคประชาชนภาคเหนือจังหวัด นครสวรรค์ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ วิธีการ

รูปที่ 1 พระครูอุปการพัฒนกิจ

*สำนักการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผน ไทยและการแพทย์ทางเลือก

ผู้รับผิดชอบบทความ : orndtam@gmail.com

ศึกษาใช้เครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อถอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาจากพระครูอุปการพัฒน์กิจ และลูกศิษย์วัดหนองหญ้าาง ร่วมสังเกตการณ์ในกระบวนการรักษา และบันทึกประวัติและความก้าวหน้าของผู้ป่วยที่มารักษา 40 กรณี เพื่อศึกษาประสิทธิผลของการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต

ข้อมูลหอผู้ป่วย¹

วัดหนองหญ้าาง¹ ตั้งอยู่ในจังหวัดอุทัยธานี เป็นวัดที่นอกจากสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้วยังทำหน้าที่ดูแลสุขภาพผู้ป่วยโดยใช้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านโดยเฉพาะการดูแลผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต และการดูแลผู้มีปัญหาปวดเมื่อยร่างกาย โดยมีพระครูอุปการพัฒน์กิจและลูกศิษย์ทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยมานานกว่า 35 ปี มีวิธีการดูแลผู้ป่วยโดยทั่วไป คือ การรับประทานยาสมุนไพร การอบสมุนไพร ประคบสมุนไพร การเหยียบเหล็กแดง การออกกำลังกายกำลังฟื้นฟูร่างกาย

ความชำนาญการรักษา

เป็นการรักษาโรคโดยการแพทย์พื้นบ้าน ประกอบด้วย โรคอัมพฤกษ์ อัมพาต โรคเหน็บชา โรคลมต่างๆ วิธีการรักษา เช่น

1. การใช้ยาไทย อาทิ ยาต้ม (ยาหม้อ) ยาลูกกลอน ยาน้ำมัน ยาประคบ ยาอบสมุนไพร
2. การนวดไทย มีการนวดโดยใช้วิธีต่างๆ ของผู้นวด เช่น นิ้วมือ มือ ศอก เข่า การนวดเหยียบเหล็กแดง การดัด การบริหารเพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพ
3. การรักษาโรคกระดูก โดยการเข้าเฝือกไม้ ใช้ยาน้ำมัน
4. การพ่นน้ำมัน การเป่าคาถา รดน้ำมัน รวมทั้งการทำพิธีขับพิษไฟก่อนการเหยียบเหล็ก

แดง

องค์ความรู้การรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต

การอธิบายลักษณะอัมพฤกษ์ อัมพาต พระครูอุปการพัฒน์กิจและหมอพื้นบ้านที่วัดหนองหญ้าางให้คำจำกัดความว่าอัมพฤกษ์ อัมพาต เป็นกลุ่มอาการที่เกี่ยวกับความผิดปกติในการควบคุมการเคลื่อนไหวของร่างกาย ในทางการแพทย์แผนไทย ระบุสมุฏฐานวินิจฉัยฐานไว้ว่า เกิดจากลมอโรธมาวาตา และลมอุทซังคมาวาตา อันว่าลมทั้งสองนั้น อุทซังคมาวาตา พัดขึ้นเบื้องบน อโรธมาวาตาพัดลง ไปจนปลายเท้าเป็นเบื้องต่ำ แต่สะตือขึ้นมาถึงศีรษะ เรียกว่า เบื้องบน แลลมทั้งสองระคนกันเข้าเมื่อใด โลหิตนั้นประดุจเดียวกับไฟอันเกิดขึ้นได้วันละ 100 หน อาการทั้ง 32 ก็พิกลจากภาคที่อยู่ เตโชธาตุก็มีปกติ ทำให้เกิดอาการเลือดลมเดินไม่ปกติทำให้เกิดโทษแก่ร่างกายมนุษย์

สถานที่ใช้ในการรักษา

วัดหนองหญ้าาง จัดการแบ่งพื้นที่ภายในวัด เพื่อดูแลรักษาผู้ป่วย ดังนี้

1. จุดตรวจวินิจฉัยโรคและสถานที่จ่ายยา ซึ่งอยู่ในบริเวณภูมิพระครูอุปการพัฒน์กิจ เจ้าอาวาสวัดหนองหญ้าาง
2. เรือนพักผู้ป่วยและญาติ 1 หลัง ศาลานวดไทยและที่พักผู้ป่วยบนศาลาหลังเก่าอีก 1 หลัง และศาลานวดส่งเสริมสุขภาพ สำหรับหมอมิที่มหมอนวดหญิง 15 คน
3. ห้องอบสมุนไพร 5 ห้อง สำหรับ ผู้ชาย และผู้หญิง
4. ห้องเก็บพื้นสำหรับอบสมุนไพร
5. ห้องผลิตยาสมุนไพร

ขั้นตอนการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต²

เมื่อผู้ป่วยเข้ารับการรักษาครั้งแรกจะได้รับการตรวจวินิจฉัยจากพระครูอุปการพัฒน์กิจ โดยซักถามประวัติเบื้องต้น และตรวจดูด้วยสายตาว่าสภาพผู้ป่วยเป็นอย่างไร ซึ่งผู้ป่วยส่วนใหญ่ผ่านการตรวจวินิจฉัยมาจากโรงพยาบาลแล้ว แต่อาการยังไม่ดีขึ้น ส่วนหนึ่งญาติจะช่วยบอกได้ว่าเป็นอะไร รักษามาแล้วอย่างไรบ้าง ผู้ป่วยบางรายอาจต้องรับประทานยาลิ้นกระด้างค้างแข็งก่อนเพื่อให้รับประทานอาหารได้ดีทำให้ร่างกายแข็งแรง โดยการนัดและรับประทานยานั้น ยาที่ได้รับประทานจะไม่เกิน 3 ขนาน เมื่อตรวจจนอาการดีขึ้นก็ไม่ต้องรับประทานยา แต่ถ้านัดแล้วอาการยังไม่ดีขึ้นต้องวินิจฉัยโรคอีกครั้ง และจัดยาให้รับประทานตามอาการโรคที่เกิดขึ้น

1. การรักษา

1.1 สอบถามอาการ/ตรวจวินิจฉัยโรค

ผู้ป่วยที่รับบริการครั้งแรกจะต้องผ่านการสอบถามอาการ/ตรวจวินิจฉัยโรคจากพระครูฯ ทุกราย ก่อนจะให้ลูกศิษย์จ่ายยา นัดรักษาต่อไป และหากผู้ป่วยจำเป็นต้องค้างคืนจะต้องมีญาติอยู่ดูแล 1 คน

1.2 ให้การรักษา

1.2.1 การตรวจประเมินร่างกาย สังเกต

อิริยาบถ จับชีพจร ตรวจสอบความตึงเส้น ร่างกาย

1.2.2 ตำรับยารักษาโรคอัมพฤกษ์

อัมพาต มียาทั้งหมด 6 ประเภท คือ

1. ยาอัมพฤกษ์อัมพาต มีสรรพคุณเป็นยาคลายเส้นเอ็นและยาถ่าย รับประทานเพื่อขับถ่ายของเสียออกจากร่างกาย ใช้สมุนไพรทั้งสิ้น 17 ชนิด เช่น แก่นขี้เหล็ก แก่นหนามพรม แก่นขนุน แสมสาร แสม

2. ยาลมประสาท เป็นยาผง ใช้เพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับระบบประสาท ประกอบด้วยสมุนไพร 10 ชนิด ช่วยลดความดัน ทำให้ความจำดี

3. ยาถ่ายเลือดถ่ายลม เป็นยาลูกกลอน แก้กษัยเส้น อาการเหน็บชา แก่เจ็บคอ แก่ปวดเมื่อย สามารถรับประทานได้เรื่อยๆ นิยมรับประทานก่อนนอน

4. ยาง่ายเปลี่ยน ใช้สมุนไพร เช่น ต้นมะอึ๊ก มะแว้งเครือ มะแว้งต้น ข้าวเย็นเหนือข้าวเย็นใต้

5. ยากระษัยเส้น/เหน็บชา ใช้สมุนไพร เช่น ฝักคูณ ใบมะกา และทองแตง

6. ยาลิ้นกระด้างค้างแข็ง สำหรับผู้ป่วยที่ลิ้นแข็ง พูดไม่ชัด มีสมุนไพร 4 ชนิด เช่น หญ้าแห้ว ขิงแห้ง

1.2.3 นัดและประคบสมุนไพร การนวดรักษาทำด้วยวิธีการเหยียบเหล็กแดงร่วมกับประคบสมุนไพร ในการเหยียบเหล็กแดงผู้เหยียบจะมีคาถาขับไฟ และคาถาปลุกเสกน้ำมันที่ใช้เหยียบเหล็กแดง การนวดเริ่มแรกหมอจะนวดทั่วร่างกายเพื่อให้เส้นคลายแล้วจึงนวดเฉพาะจุดด้วยการนวดเหยียบ

รูปที่ 2,3,4 ขั้นตอนของการนวดเหยียบเหล็กแดง

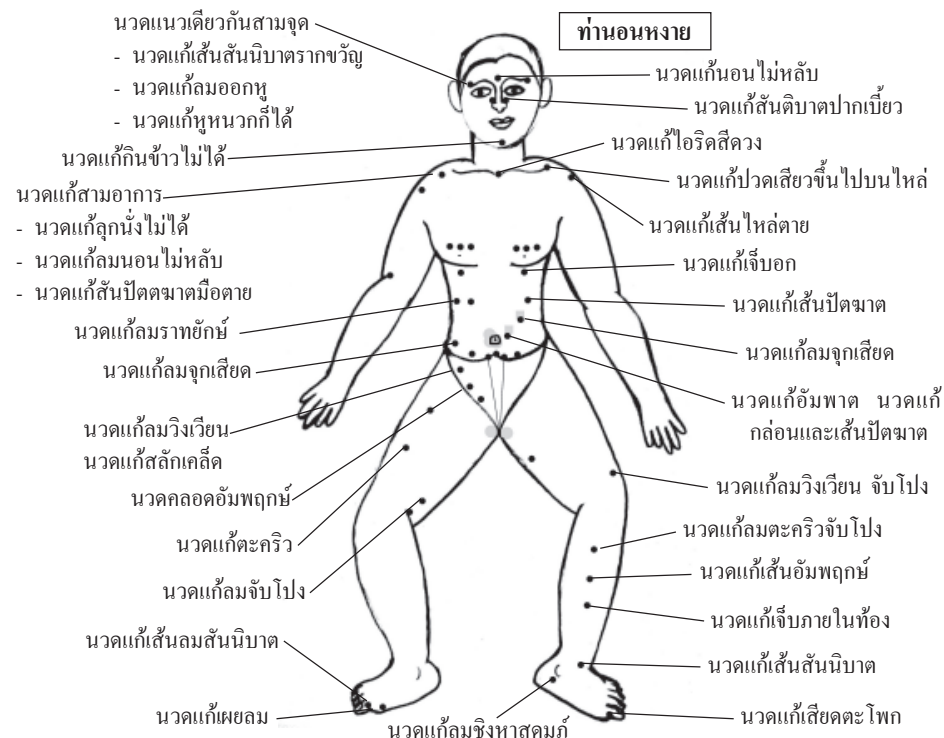
เหล็กแดงและประคบร่างกาย

หลักการนวด กรณีผู้ป่วยเป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต จะทำการนวดสัมผัสเพื่อกระตุ้นความรู้สึก ด้วยการลูบ บีบ จับเบาๆ ตามแขนขา หรือการกด คลึงด้วยน้ำมันไปตามแขนขาเพื่อคลายเส้นทั่วไป และใช้การประคบสมุนไพรกระตุ้นความรู้สึกและ ทำให้การไหลเวียนของเลือดดีขึ้น นอกจากนี้จะมีการให้กำลังใจผู้ป่วยด้วย กรณีที่เป็น อัมพฤกษ์ จะง่ายกว่าการรักษาอัมพาตเพราะผู้ป่วยสามารถพูดคุย ตอบสนองได้

การนวดสำหรับให้ลูกศิษย์ศึกษาเพื่อรักษาโรค อัมพฤกษ์ อัมพาต โดย ท่านพระครูอุปการ พัฒนกิจ

การนวดเหยียบเหล็กแดง : ด้านหน้า

การนวดท้องในท่านอนหงาย ในกรณีที่พบว่า

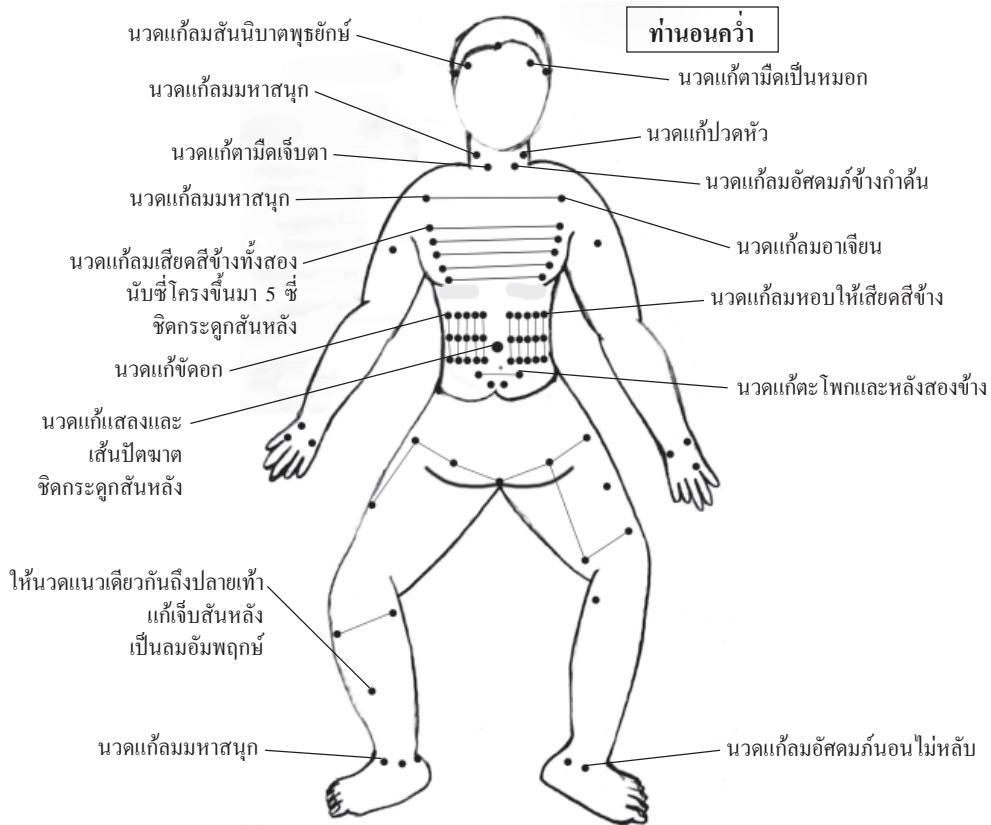

รูปที่ 5 ตำแหน่งร่างกายที่นวดเหยียบเหล็กแดง : ด้านหน้า

เส้นเอ็นบริเวณท้องตึง จะทำการนวดบริเวณท้อง ไม่ทำกด และทำโกยท้อง 5 ทำให้เส้นเอ็นบริเวณท้องที่เป็นดานลม (แข็งในท้อง) คลายตัว ทั้งนี้จะมีการเปิด ปิด ประตุลมที่บริเวณขาหนีบร่วมด้วยเพื่อให้เลือดไหลเวียนอย่างรวดเร็ว

การนวดเหยียบเหล็กแดง : ด้านหลัง

การนวดในท่านอนคว่ำ ถ้าเป็นโรคหัวใจจะไม่ นวดทำนี้ เป็นการนวดในแนวเอ็นร้อยหวาย นวด แนวขาด้านหลัง นวดจุดสลักเพชร ทั้ง 2 ข้าง และ นวดในแนวหลัง แนวคอ ศีรษะ และอาจมีการนวด โดยเหยียบเหล็กแดงร่วมด้วย แต่จะไม่มีการทิ้งน้ำหนักตัวลงไป โดยการเหินยวราวไม้ไผ่ เพื่อพุงน้ำหนักตัวในระหว่างทำการนวด ในการนวดทำนี้จะมีการทดสอบการติดขัดของข้อพับ โดยการพับขาและ หมุนข้อเท้า 2 ข้างสลับกันไป หากมีการติดขัดจะมีการนวดและใช้น้ำมันร่วมด้วย

รูปที่ 6 ตำแหน่งร่างกายที่นวดเหยียบเหล็กแดง : ด้านหลัง

2. การฟื้นฟู

2.1 การอบยาสมุนไพร หลังผ่านการนวดหมอมจะให้อบยาสมุนไพรนาน 30 นาที เพื่อช่วยให้เลือดลมเดินสะดวก ระบบหายใจดีขึ้น ชะล้างเหงื่อไคลขจัดของเสียออกจากร่างกาย กล้ามเนื้อผ่อนคลาย บรรเทาอาการปวดเมื่อย

2.2 การออกกำลังกาย หลังจากผู้ป่วยได้รับการนวดแล้ว หมอมจะพาเดินรอบราวไม้ไผ่บนศาลานวด เพื่อให้ผู้ป่วยได้ยืดเส้นยืดสาย และมีเครื่องมือต่างๆ ที่สร้างโดยพระ ญาติ และผู้ป่วย เช่น ราวหัดเดิน เครื่องจักรอกแขนขา บันไดหัดเดินขึ้นลง แผ่นหัดหมุนข้อไหล่ ซึ่งผู้ป่วยสามารถออกกำลังกายได้ทุกวัน

วัตรปฏิบัติหมอฟันบ้าน

ลูกศิษย์พระครูอุปการพัฒน์กิจ ซึ่งเป็นหมอนวดรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต ไม่ได้ประกอบอาชีพหลักเป็นหมอฟันบ้านเพียงอย่างเดียว แต่จะเป็น มัคทายก คำชาย ทำนา รับจ้างทั่วไป ด้วย ทั้งนี้ นอกจากการดำรงตนเป็นหมอฟันบ้านที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในชุมชน ทุกๆปีจะมีพิธีไหว้ครูในวันพฤหัสบดีที่ 2 ของเดือน 5 ไทยจะตกประมาณเดือนมีนาคมและเมษายนของทุกปี เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อครูบาอาจารย์ที่มีพระคุณพิธีไหว้ครู จะเน้นการทำบายศรี และเครื่องเช่นตามธรรมเนียมโบราณ โดยอาหารที่เช่นจะใช้ตัวเลขอายุหลวงพ่อกี่เพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งทุกปี จะมีลูกศิษย์ที่ได้

รูปที่ 7 การฟื้นฟูด้วยการออกกำลังกาย

รูปที่ 8,9,10 พิธีไหว้ครูวัดหนองหญ้าาง

รับการถ่ายทอดความรู้ ผู้ที่เคารพนับถือ ผู้ป่วยที่เคยมารับการรักษามาร่วมงานจำนวนมาก

การถ่ายทอดองค์ความรู้

ในการรักษานอกจากพระครูอุปการพัฒน์กิจแล้ว ปัจจุบันมีหมอพื้นบ้านได้รับการถ่ายทอดจากท่านโดยตรง จำนวน 16 คน โดย 7 คน ทำการรักษาอยู่ที่วัดหนองหญ้าาง ยังมีที่มพระและหมอพื้นบ้านที่คอยช่วยเหลือเรื่องการจัดยาสมุนไพร ดูแลผู้ป่วยสมุนไพรคอยดูแลผู้ป่วย และเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติของนักศึกษาแพทย์แผนไทย อาทิเช่น วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ให้รู้จักสรรพคุณสมุนไพร วิธีจัดยาสมุนไพร การนวดรักษาผู้ป่วย แก่หน่วยราชการ มูลนิธิ และประชาชนทั่วไป

บทสรุป

ภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพอัมพฤกษ์อัมพาต เป็นภูมิปัญญาที่ต้องอาศัยทั้งความรู้ความชำนาญของหมอพื้นบ้าน และกำลังของผู้ป่วยและญาติ การรักษาไม่จำกัดแค่ทางกายเท่านั้น ด้านจิตใจและการช่วยเหลือจากสังคม วัฒนธรรมประเพณีที่ถือปฏิบัติมีส่วนช่วยเสริมให้ผู้ที่มีการเจ็บป่วยเรื้อรังมีกำลังใจ และมีความหวังในการกลับไปใช้ชีวิตตามปกติได้อีก

เอกสารอ้างอิง

1. รัชนิ จันทรเกษ, ปารณัฐ สุขสุทธิ, สุพัตรา สันทนทานการ (บรรณาธิการ). เรียนรู้ และ เข้าใจ หมอพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์; 2548. (234 หน้า).
2. เสาวณีย์ กุลสมบุญ, อรพินท์ ครุฑจับนาค, สิริรักษ์ อารทรากร, ภราดร สามสูงเนิน, อรจิรา ทองสุกมาก, กมลทิพย์ สุวรรณเดช (บรรณาธิการ). องค์ความรู้การดูแลอัมพฤกษ์ อัมพาต ของหมอพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด; 2554. (232 หน้า).